

Viimasel õppeaastal ma enam loengutel ei käinudki, valmistasin end kodus eksamiteks ette. Leidsin ühe paarimehe, kes elas naaberühiselamus, nii et saime hõlpsasti käia teineteise pool teadmisi kontrollimas. Koostöö läks latusalt, saavutasime sel kombel hea põhialuse ja ettevalmistuse. Ainult oma ajaloo-eriperioode pidime iseseisvalt läbi töötama.

Läksin talvisele eksamile, kuna siis polnud karta suvist soojust, mis võis raskendada kontsentreerumist. Minu ajaloo eksam leidis aset detsembris-jaanuaris 1954/55. Esimene kirjalik töö, mille hinne luges topelt, oli üldajaloos teemal "Ahhemeniidid Pärsias". Juurdlesin natuke, kes need küll võisid olla, ja jäin peatuma Kyrose, Kambysose ja Dareiose juurde, kes valitsesid Pärsiat tema maailmariigi perioodil, 6. ja 5. sajandil enne Kristust. Ahhemeniidide nimetust meie muidu harilikult ei kasutanud.

Teised eksamid läksid ka rahuldavalt. Olin Tage eeskujul teinud plaane ajaloo peateoste alal. Ei olnud saanud kõiki teoseid põhjalikult läbi töötada. Laenasin paar haruldasemat raamatut kohalikust riigiraamatukogust koju ja kuna neid ei nõutud enne eksamit tagasi, arvasin, et neid mul eksamitel vaja ei lähe. Nimelt anti koos ülesande tekstiga eksaminandile ka vastav raamat kasutamiseks, aga töö kirjutamiseks oli aega ainult neli tundi. Mul tuli sellel eksamil kirjeldada Euroopa arenemist keskajal Christopher Dawsoni "Making of Europe" põhjal. See raamat oli mul küll koju laenatud, aga ülesande esitaja Knud Hannestad oli välja tellinud teise eksemplari Kopenhageeni Kuninglikust Raamatukogust. Hea nõu oli kallisk, sest seda raamatut ma polnud lugenud, ainult ühte retsensiooni. Nelja tunniga ei suutnud ma seda läbi lugeda ega nõutud tööd kirjutada. Uurisin siis raamatut ja avastasin, et iga peatükk algas hea sissejuhatusega ja lõppes veel parema lõppjärelausega. Oli ainult vaja lugeda peatükkide algused ja lõpud ja kirjutada nende põhjal. Mul vedas – selle töö eest sain koguni 9. Kui ma hiljem Hannestadile oma loo ära rääkisin, oli tema väga imestunud: ta ei võinud arvatagi, et ma seda raamatut polnud enne lugenud.

Põhjamaade ajaloos tuli kirjutada lihtsamal teemal – Christian IV kohta ja sedagi abivahendeid kasutades. Rahvamajanduse eksami teemaks anti mulle suurettevõtete areng kaubanduses ja tööstuses. Tuli analüüsida selle positiivseid ja negatiivseid külgi.

Neljale kirjalikule eksamile järgnes samalpalju suulisi, mis olid avalikud. Üldajaloos eksamineeris mind Coba, kes vist arvas, et ta tegi

mulle teene, esitades küsimuse Venemaa kohta Peeter Suure ajal. Ega sellele polnudki nii lihtne vastata, aga sain hakkama, kuigi ma mõne Peetri perekonnaliikme nime täpselt ei teadnud. Siis aitas Coba mind natuke omalt poolt: "S....", ja taipasin, et oli Sophie. Uemas ajaloo eksamineeris mind Troels Fink ja teemaks oli Taani ajalugu 19. sajandi lõpul. See eksam läks latusalt, ainult sõjaminister Bahnsoni nimi kadus mul äkki meelest ära, mis aga eksami lõpptulemust ei ohustanud. Knud Hannestad eksamineeris mind ajalooliste allikate alal, eriti ühe keskaegse ladinakeelse teksti asjas, mille tagapõhja ma nii hästi teadsin, et ta mõne fakti kohta tensorite lõbuks pidi mõnma, et ta seda ise nii täpselt ei teadnudki, aga küllap mul vist on õigus. Hannestad oli kena ja vastutulelik eksaminaator. Enne mind oli eksamil üks üliõpilane, kes peaaegu midagi ei teadnud. Hannestad püüdis natuke peilida, et leida mõnda küsimust, millele too oleks osanud vastata. Ta rääkis ja rääkis, aga eksaminand jäi peaaegu tummaks. Siis lõpetas ta eksamineerimise: "Täna, see on siis ära seletatud." Aga kui tensorid ja pealtkuulajad auditooriumis ei suutnud naeru tagasi hoida, siis lisas ta: "Minu poolt!"

Eksamid lõppesid jaanuari algul. Ma ei saanud ühtegi hinnet alla 6, hoidsin end esimeses järgus ja sain keskmiseks hindeks 8,08, mis vastas peaaegu *cum laude*'le. Oli põhjust rahul olla. Olin eelproovist vaevu läbi tulnud, aga nüüd sooritasin oma kursuskaaslaste hulgas parima lõpu eksami. Ei saanud aga loorberitele puhkama jääda – eksam kõrvalaines oli tegemata. Saksa keelt olin küll natuke kasutanud, aga selle aine kõrvalharud olid mulle üsna vähe tuttavad. Pidin nüüd aasta jooksul nendega tutvust tegema.

Paar nädalat pärast eksameid sain ametliku teate, et mulle oli antud Taani kodakondsus. Seda olin hakanud taotlema kolmveerand aastat tagasi. Harilikult oli kodakondsuse taotlemiseks nõutav vähemalt kümme aastat Taanis elamist, ainult skandinaavlased pääsesid lühema ajaga. Mul polnud veel see staaž käes, puudus peaaegu aasta, aga professorid soovitasid soojalt mul seda taotleda, sest kodakondsus oli hädavajalik riigiteenistusse astumiseks. Andsin soovialalduse sisse ja käisin politseis ülekuulamisel. Ma polnud ju kogu aeg Taanis elanud, olin vahepeal üsna kaua Roomas olnud, aga selle koha pealt pigistasid asjaajajad ühe silma kinni. Ka muidu olid ametivõimud väga vastutulelikud. Nõnda sain kodakondsuse juba 1954. a. detsembris.

Olen hiljem riigiarhiivis oma kodakondsuse taotluse palve käiku siseministeeriumis jälginud. Mind hämmastas taanlaste energiline panus minu taotluse toetamiseks. Ma ei teadnudki, et mul oli tookord nii palju eestkostjaid. Minu õppejõud, kaasüliõpilased, paljud taanlased, keda ma olin kohanud – kõik toetasid soojalt minu sooviavaldust.

Kodakondsus andis ka mõningaid soodustusi. Olin varem tihtipeale saanud erastipendiume ja mul olid algusest peale olnud sööklas söömiseks lõunatalongid. Nendele lisandus pärast kodakondsuse saamist ülikooli suur õpestipendium. Neid stipendiume oli kahte liiki: väiksemad 400–500 krooni ulatuses ja suured, 1500 krooni aastas. Viimaseid anti välja vähe, vist neli–viis kogu ülikooli peale. Nende õpestipendiumide saajad pidid olema Taani kodanikud. Nagu mainitud, määrati mulle nüüd kohe üks suur stipendium, mis kergendas viimasel õppeaastal tunduvalt minu majanduslikku olukorda. Peab arvestama seda, et alguses oli minu igakuine eelarve umbes 125 krooni, nüüd aga 150–200 krooni. Üldiselt võttes olin stipendiumide suhtes kogu aeg soodustatud olukorras.

Viimased eksamid

Saksa keel oli mahukas kõrvalaine. Nõuded olid küll teatud määral väiksemad kui peaaaines. Nii polnud meil tarvis tegelda vana saksa keelega, ei nõutud ka põhjalikku kirjanduse tundmist. Tuli siiski teha tublisti tööd.

Esimesel semestril pärast ajaloo eksameid jälgisin professor Heinrich Bachi ja dotsent Erik Lundingi loenguid ja harjutusi. Nende tase oli kõrge – peaaegu üliõpilaste jaoks. Samuti võtsin osa tõlkeharjutustest. Kahjuks polnud mul kedagi teist, kellega oleksin saanud koostööd teha ja oma võimeid proovida. Saksa keele õppijaid oli tollal vähe. Saksa okupatsiooni ajal (1940–1945) oli selle keele maine halvenenud. Meie koridoris õppis seda Finn Harboe, aga temale oli see peaaegu, tema õppetase mulle ei sobinud. Nii pidin üksipäini õppima ja end eksamiksi ette valmistama. Teised olid selle ainega kauem tegelnud, mul oli ajalugu hõivanud peaaegu kogu aja.

1955. a. kevadel otsustasin kasutada võimalust võtta augustis osa ühest saksa keele suvekursusest Freiburgi ülikooli juures. Sellised rahvusvahelised üritused pidid saksa keelt pärast sõjaaegsest isolatsioonist välja aitama. Olin mõneti eelistatud olukorras, kuna mul oli

Ühiselamutoas eksamiteks valmistumas.

kõnekeel küllaltki selge. Siin tuli väljendusi ja grammatikat lihvida. Meie hulgas oli ameeriklasi, iirlasi, portugallasi ja teisi kaugemaid rahvaid, koguni üks mehhiklane. Neid oli ka ligemalt, näiteks Šveitsist. Minu parimaks sõbraks sai üks õigusteaduse üliõpilane, Adriano Antonini Luganost.

Võib-olla aitas meie lähemale kontaktile kaasa minu huvi Itaalia vastu. Tema oli pärit Šveitsi itaalia osast, keele ja temperamendi poolest itaallane, aga muidu šveitslane, mida ta ise väga rõhutas. Itaalias harilikud veinijoomisest põhjustatud maksahaiguse probleemid olid tal juba käes. Ta pidas dieeti ega tohtinud punast veini juua. Tegime koos paar nädalalõpu väljasõitu. Eriti on meelde jäänud reis Strasbourgis vana kuulsat toomkirikut vaatama. Sõitsime Reini ääres Siegfriedi liini rusudest mööda. Kui toomkirik oli nähtud, hulkusime linnas natuke ringi. Tähtsin ühest postkontorist postkaardi jaoks kirjamärke osta, aga seal räägiti ainult prantsuse keelt; Adriano pidi siin mulle appi tulema. Restoranides saime ka saksa keelega hakkama.

Meil oli ka ühiseid väljasõite, Kaiserstuhli ja Schwarzwaldi. Käisime Feldbergil, aga ei näinud midagi, kogu ümbruskonnal lasus tihe udu – nagu piimasupp. Hästi maitset kohalik vein. Freiburg oli sõja ajal tugevasti kannatada saanud, aga vana tore toomkirik, mille ehituses on näha kolme ajastu stiili, oli pommitamised üle elanud. Peatänav oli restaureeritud, nii et fassaad oli endine, aga selle taga olid moodsa sisemusega ehitused. Väga omapäraseid olid rentsliis voolavad ojakesed – “Bächle’d”. Vesi tuli linna ümbrisevatest mägedest.

Suekursuste lõpul olid eksamid, mille sooritasin hästi. Sain isegi väikese ergutuspreemia.

Vahetasime omavahel aadresse ja lahkusime igasse ilmakaarde. Adrianoga jäin kirjavahetusse ja teda külastasin hiljem Luganos. Teistest kaaslastest külastas mind hiljem Århusis üks ameeriklane, Jo Dodds, kelle tookordseks aadressiks oli München. Ta sobitas minu kaudu hea tutvuse minu koridorinaabri Finn Harboe reklaami alal töötava vennaga, kes tema löbustamise enda peale võttis. Ise pääsesin sel kombel odavamalt.

Saksa keele eksamid sooritasin detsembris–jaanuaris 1955/56. Nendega pole mul põhjust uhkustada. Parimad hinded sain oma kirjalike tööde eest. Pidin tõlkima ja tõlgendama kahte luuletust: ühe autor oli Nikolaus Lenau, teise oli kirjutanud Theodor Storm. Mõlemad luuletused olid ühelaadse nostalgilise ja kurvameelse ellusuhtumisega, mida tuli ka analüüsida. Teine kirjalik eksam oli tõlge taani keelest teatud grammatiliste küsimustega. Selle teema oli väga aktuaalne – oktoobris–novembris 1955 aset leidnud suurvõimude välisministrite konverents. Suuline eksam läks aga väga kehvasti. Kirjandusloos eksamineeriti mind ühe üsna vähetuntud kirjaniku teoste kohta; tema nimi-gi pole praegu enam meeles, kas Georg Trakl või keegi tema põlvkonnast; ma ei teadnud tollest kirjamehest peaaegu midagi. Sain siin oma halvima hinde: *temmelig godt* +, mis vastas

Freiburgi saksa keele suvekursusest osavõtjad 1954. aasta augustis.

Koos ühiselamukaaslase Finn Harboega jaanuaris 1956.

hindele kaks. Kokkuvõttes sain teise järgu hinde, aga selle kaal oli suhteliselt väike, nii et kogu lõpueksami tulemuseks jäi ikkagi väga hea esimese järgu hinne. 9. jaanuaril 1956 anti mulle välja vastav tõend: minu teaduslik kraad oli nüüd *cand. (itatus) mag. (isterii)*. Olin lõpetanud ülikooli kaheksa ja poole aastaga. Kui sellest arvata maha minu kaks semestrit Roomas, olin taanlastest kursuskaaslastega võrreldes üsna kiire lõpetaja.

Minuga samal ajal lõpetas mu koridorikaaslane Finn Harboe. Meile korraldasid koridorinaabrid suurejoonelise austamispeo. See oli ikka kombeks, mõnikord leiutati selleks eriskummalisi vahendeid. Näiteks tõime kord ühe kandidaadi ära hobuse seljas. Saateorkestriks olid harilikult pajad ja pannid meie köögist. Nendega sai kogu ümbruskonna tähelepanu äratada. Meie pääsesime lihtsamalt, mind krooniti ainult doktorikübaraga, Finnist tehti tore hispaania *caballero* ja loomulikult olime järgneva olengu keskpunktis – meil tuli ka vähe-malt kast õlut välja teha.

Immatrükuleerimine oli pidulik akt, aga lõpetamise puhul ei korraldanud ülikool midagi taolist. Meie professorid soovisid meile pärast eksamitulemuste teatamist õnne – jätsid lihtsa

käesurvega jumalaga. Mõne päeva möödudes võisime oma eksamitõendid ülikooli kantseleist ära tuua – ja see oli tookord kõik. Sellepärast oli vähemalt koridorikaaslaste agarus meie lõpupeksamite tähistamiseks väga kena – aitas meid sellest teatud tühjustundest üle, mis pärast sellist palju aastaid kestnud pingutust tekitab. Nüüd olime astunud ülikoolist elukooli.

Minu igapäevasest elust

Olen seni ainult põgusalt puudutanud oma igapäevast elu ülikoolilinnas Århusis. Mu elukohaks oli ühiselamu, mille ülemiselt korruselst avanes vaade ülikooli peahoonele ja pargile. Värske õhu hingamiseks oli vaja ainult rõdule minna. Teisel pool koridori, kohe mu toa vastas oli vannituba dušiga ja WC, selle kõrval köök. Köögis oli igaühel oma kapp, kuhu võis varuda toidutagavara. Mõni meist oli päris osav kokk, leppisin ise lihtsamaga. Hommikueineks võtsin natuke kaerahelbeid piimaga ja juustuleiba, juurde tassi teed või kohvi. Lõuna sõin ülikooli sööklas, õhtuti praadisid vahel muna või olin rahul võileibadega, juurde jõin piima või teed.

Ühiselamud olid kolme kaupa kokku ehitatud ja keldrikorrusel käiguga ühendatud. Keldrikorrusel oli lugemistuba ajalehtede ja raadioga. Algul ei tohtinud elanikel üldse raadiot olla: see võis teisi segada. Aga raadio siiski oli, mõnel avalikult väljas, teistel kapis. Kojamees, kes elas keldrikorrusel, meie hoonetegrupi teises otsas, ei pühendanud sellisele reeglivastasele käitumisele suurt tähelepanu ja pikapeale lubati meil ka omada raadiot. Meie hoonetekolmiku keskmise maja keldrikorrusel oli ühiskauplus, kust saime osta vajalikke tarbeasju ja toiduaineid. Seal saime ka krediiti, arved maksime harilikult kuu lõpul. Keldrikorrusel olid ka mõned elutoad, mis olid varutud kandidaatide ja külaliste jaoks. Neid kasutasid harilikult lühemat aega peatuvad välismaalastest lektorid, ka taanlased, kes olid saanud ametisse ülikooli juurde, aga polnud veel suutnud leida korterit linnas.

Nende majakolmikute pargipoolses otsas oli ühekorrueline eestseisja (efor) maja. Selleks eforiks oli harilikult mõni professor. Meie kolmiku (Kollegium IV–V–VI) eestseisja oli üks teoloog, kes meie igapäevaseid tegevusi väga harva segas. Kogu oma ühiselamus elamise ajal vahetasin temaga ainult paar lauset. Meie igapäevasteks kontaktideks olid kojamees ja ruu-

mide koristaja. Kojamees käis hommikuti posti laiali kandmas. Ta oli üsna lihtne ja otsekohene mees. Tema ülesandeks oli ka meil silma peal hoida, et me suuri ulakusi ei teeks. Meil ei tohtinud olla õiseid külalisi. Kui ta hommikul postiga tuli, koputas ta alati topeltuksele ja hõikas kõva häälega: “Lahti teha! Siin on kojamees postiga!” Tal oli endal võti, millega igale poole sisse pääses. Kui keegi ei vastanud ega avanud ust, kasutas ta oma võtit, sest postkasti meil polnud. Kui aga lukk oli võtmega seestpoolt blokeeritud, tõstis ta koledat kisa ja vanduski vahel. Lugu polnud nii hull, kui toaelanik oli olnud avamisel natuke aeglane, aga kojamehel tekkis sel puhul kahtlus: kas polnud toas lubamata külalisi? Siis ta vaatas harilikult põhjalikumalt ringi. Muidu oli ta üsna arusaaja mees, kes oskas lahendada kõiki harilikke probleeme. Ta oli huvitatud kirjamarkidest. Mulle tuli palju kirju välismaalt, mille margid andsin talle ja seisin nõnda temaga alati heal jalal.

Ruumide koristajaks oli kena tagasihoidlik naine, kes unimütse respektreeris. Kui keegi tema koputamisele ei vastanud, siis läks sisse, aga kui nägi magajat, jätkas ta tööd järgmises toas. Tema meie peale kunagi ei kaevanud – meil oli hea sõbralik vahekord.

Meie koridori keskpunkt oli köök. Seal võtsime hommikueinet ning pidasime kohvi- ja teepause. Kui meid kogunes kööki korraga palju, siis pidime oma järjekorda ootama ja mõnikord tuppaga tagasi tõmbuma. Seda juhtus harva, kuigi meid oli kokku kuusteist ja köögis oli harilikult ruumi ainult pooltele. Meie söögi- ja loenguajad olid väga vahelduvad, ka oli üksikute elanike elurütm erinev. Meie respektreerisime üksteise eraelu. Ainult erandjuhtudel, kui just oli hädasti midagi vaja, segasime naabreid külastustega. Selleks oli muidu vaja kokkulepet või kutset. Kui aga kellelgi oli raamatute taga istumisest villand ja tahtis natuke juttu ajada, võis ta minna kööki. Seal leidis ikka mõni, kes tassi tee või kohvi juures sobis vestlustpartneriks. Vastastikune abi oli efektiivne haigestumise puhul. Kui mõni jäi grippi, hoolditses naaber ikka tema toitlustamise ja praktiliste asjade eest. See oli täiesti loomulik, sellega polnud kunagi probleeme. Polnud meil tarvis abilisi väljastpoolt, saime ise hakkama.

Meie hulgas olid esindatud kõik teaduskonnad. Ainult teolooge oli vähevõitu, sest see oli kõige väiksem teaduskond. Eriti rohkearvuliselt oli arstiteaduskonna üliõpilasi, aga ka juriste ja majandusteadlasi oli kaunis palju. Humanitaarteaduskond oli laia haardega: sinna

kuulusid filoloogid, kirjandusloolased, ajaloolased, geograafid ja teised. Neil polnud kahjuks sageli ühiseid õppealalisi huvisid.

Köögivistluste teemad olid mitmekesised, hõlmasid ka maailmaprobleeme. Meil olid küll lugemistoas ajalehed, aga eelistasime oma koridori jaoks eritellimist. Nii tuli meile koguni kaks päevalehte. Üks oli Kopenhaageni "Information", mis hakkas ilmuma pörandaaluse väljaandena Saksa okupatsiooni ajal ja pärast Saksamaa kapitulatsiooni sai omale Taani natside ajalehe toimetusruumid ja trükimasinad. See oli tookord vabameelne leht, veel mitte nii vasakpoolne nagu hiljem. Teiseks leheks oli Århusis ilmuv "Jyllands-Posten", mis juba tol ajal tendeeris ülemaailseks leheks. See oli kindlajoonelise parempoolse hoiakuga.

Meie hulgas äärmisi vasakpoolseid polnud, küll aga sotsiaaldemokraate. Enamik meist olid kodanlike parteide pooldajad. Sain oma kaastelastele üsna korralikult selgitada Eesti olukorda, algul tagasihoidlikult, hiljem natuke selgemalt, aga just mitte täielikult. Siis nad poleks mind üldse uskunud. Nüüd said nad vähemalt mulje, et oli põhjust kommunistlikku süsteemi karta, et selle ilusate sõnade taga peitus väga inimsusevastane tegevus koos kodanikuõiguste eiramisega.

Minu kursusekaaslaste hulgas oli mitu kommunisti. Neid oli mitmesuguseid. Näiteks oli slavist professor Adolf Stender-Peterseni poeg Ole täiesti nagu pimedusega löödud. Tema ärritas mõnikord isegi meie tasakaalukaid õppejõude, hoides kangekaelselt kinni oma dogmaatilistest vaatekohtadest. Ta ei reageerinud mõistlikele argumentidele, vaid tsiteeris sageli Leninit ja koguni Stalinit. Tal oli üks paarimees, kes paistis olevat temast natuke intelligentsem, aga kes muidu oli samuti kommunismi dogmaatika lõas kinni.

Peale nende oli veel paar teist kursusekaaslast, kes tundsid kommunismi vastu sümpaatiat, aga kes seda avalikult ei demonstreerinud. Otsestide konflikte mul nendega ei tekkinud. Olet ja tema sõbra aasisid teised üsna tublisti, eriti minu koridorikaaslane Tage, keda varustasin laskemoonaga ja kellel olid terav keel ja tabavad repliigid.

Nende stalinismijüngrite ebajumalad seisid savijalgadel. Stalini surm 1953. aasta märtsis oli neile suureks löögiks, samuti tema järglase Beria "paljastamine" sama aasta juunis. Siis sai Malenkov peasekretäriks ja kõik paistis olevat kindlates rööbastes. Aga juba septembris pidi ta loovutama oma peasekretärikoha Hruštšovile.

Kuulsin juhuslikult seda teadet raadio päevauudistes just enne loengutele minekut. Seal tõttasin seda kohe Olele ja tema paarimehele teatama. Viimane jäi tummaks, aga Ole ei suutnud end taltsutada: "See pole õige! See peab olema eksitus, kindlasti valeteade?" Polnud ju temasugusel naiivsel stalinistil kerge taluda, et üks jumalus teise järel põrmu varises. Hiljem andsid Hruštšovi paljastused Stalini hirmutegude kohta talle järjekordse hoobi. Kõigest hoolimata hoidis ta kramplikult oma põhivaadetest kinni. 1990. aastal retsenseeris ta ühes ajakirjas kahte raamatut Katõni mõrvatöö kohta. Ta püüdis ikka veel tõestada, et selle kordasaatjad olid sakslased. Enne selle ajakirja trükitist ilmumist tuli aga Moskva ülestunnistus, mis sundis toimetuse ja Ole tegema artiklile väikese lisamärkuse: kahjuks paistab see siiski olevat Nõukogude Liidu tegu!

Tagasi minu ühiselamu sõprade juurde. Köögis ajasime igasugust juttu. Ma olin neist mõni aasta vanem ja seepärast nii mõnelegi pihiisaks. Eks neil olnud mitmesuguseid probleeme. Kõige suuremaid probleeme oli armuasjades, mis kujunesid vahel dramaatilisteks. Mul tuli mõnikord esindada vahemehe rolli. Võin tuua ühe näite. Meie hulgas oli üks meditsiini-üliõpilane Lääne-Jüütimaalt, tagasihoidlik, sõnakarge, natuke kohmakas, välimuselt krobedavõitu. Tal oli kallim, kooliõde, kes teda vahetevahel külastas. Kord pidasime väikest olenkut. Olin juba oma tuppä läinud, kui see neiu koputas minu uksele ja palus, tulgu ma ta sõbra tuppä, too olevat ähvardanud enesetapuga. Selle ähvarduse põhjuseks võis olla asjaolu, et ta sõbranna oli mõnele teisele lahkesti naeratanud. Oma sügava alaväärsuskompleksi tõttu oli noormees väga armukade. Ma läksin kaasa ja istusin nendega koos pool ööd. Ainuke, kes rääkis, oli too poiss. Ta kõneles justkui iseendaga, aga tegelikult oli tema jutt suunatud sõbrannale. Lõpuks jäi ta magama ja ma võisin jälle minna oma tuppä. Neist sai hiljem siiski abielupaar ja poiss sooritas oma eksamid ära. Arstina ta ei praktiseerinud, vaid valis teadusliku bibliotekaari ala – kindlasti oli see mõistlik otsus.

Oli ka vähemdramaatilisi lugusid, lihtsamat nõuandmist armuasjade suhtes, eriti, kui mõnikord tekkis valik – justnagu Piileami eeslil – kahe kena ja armsa võimaluse vahel. Ma siis aitasin neid asju arutada, lükkasin tagant, aga mitte kunagi kategooriliselt. Pean konstateerima, et kõik need abielud, millele mu nõuanded on aluse rajanud, on olnud püsivad, kuigi see ei ole kooskõlas statistikaga. Samuti on too-

kordsed nõuküsijad olnud minu parimad ja kindlaimad sõbrad.

Olime selles vanuses, kus huvi vastassoo suhtes on eriti hoogne. Nii olid mitmel mu kaasüliõpilasel enam-vähem kindlad sõbrannad. Oli ka häbelikke ja kohmakamaid poisse, kellel nii hästi ei vedanud. Soodustatud olukorras olid arstiteaduse üliõpilased, kuna neil oli suur valik. Just meie ligidal asus linnahaigla, mis oli ühtlasi ülikooli kliinik. Seal käisid üliõpilased end vere ja kannatustega harjutamas, seal kohtasid nad ka haiglaõdesid, eriti nooremaid, kes samuti olid väljaõppel.

Nii olid peaaegu kõigil arstiteaduse üliõpilastel haiglaõdedest sõbrannad, kes neid vabal ajal külastasid, neile teed või kohvi keetsid ja neid muidu poputasid. Arstiteaduse üliõpilastel oli ulatuslik pensum ja pingeline õppimine. Nii istusid sõbrannad tihtipeale neile ainult seltiks, lugesid või tegid käsitööd ega seganud tulevast ülemarsti tema sihikindlal karjääriteel.

Algaastatel oli ühiselamus mu kindlaimad jutupartnereid kõõgis üks meditsiiniüliõpilane – väga laialdaste huvidega poiss. Meil tekkis usaldusrikas vahekord. Ta rääkis mulle palju oma vaevalisest lapsepõlvest. Kasulapsena oli ta olnud hingeliselt mõjutatud, mitte alati tasakaalukas. Ta teadis seda ja oskas oma reaktsioon analüüsida. Ta oli huvitatud muusikast, käis tihti teatris ja luges ka muud kui ainult arstiteaduse õpikuid. Sellepärast ei edenenud tal õppimine nii kiiresti ja edukalt kui mõnel teisel. Ka temal oli haiglaõdest sõbranna, kes istus sageli oma käsitööga tema toas. Kuna mu sõbra eksamisooritamine ei läinud eriti kiiresti ja tema tulevik arstina oli veel kauge horisondi taga, siis kolis ta sõbranna ühel päeval vastasolevasse tuppa, kus resideeris üks teine arstiteaduse üliõpilane. Too oli aga hoopis teist laadi mees. Ta istus kogu aeg oma õpperaamatute taga, kõõgis teda harilikult näha polnud ja palju väljas ta ei käinud. Sellepärast polnud tal olnud ka aega sõbranna hankimiseks, aga too sihikindel neiu lahendas nüüd ise need probleemid. Too poiss sooritas oma eksamid palju kiiremini ja neiu sai arsti, hiljem ülemarsti, abikaasa. Minu sõber aga leidis hiljem endale ühe inglanna, kes tema huvisid jagas. Ta sai ka lõpuks oma õpingutega valmis ja valis oma erialaks psühhiaatria.

Haiglaõdede ja selle kutse õpilaste sihikindlust meessõprade hankimisel võis imestada. Kui meil oli mõni pidu või olemine, tuli neid trobikondade kaupa. Nende esimene küsimus käis alati meie õppeala kohta. See oli esimene sor-

teerimine: kõik teised peale arstiteadlaste langesid nende huviringist välja. Viimastelt küsiti kohe, kui kaugel nad oma õpingutega on. Lõpphuvi keskmes olid vanemate kursuste üliõpilased, aga kuna nendel tihtipeale olid juba kindlad sõbrannad, tuli valijatel leppida ka nooremate kursuste tudengitega.

Nii mõnigi minu koridorikaaslastest leidis endale aeg-ajalt kindla sõbranna, kellest hiljem sai talle elukaaslane. Kahjuks oli enamikul neist seltisilistest suur umbusaldus oma väljavalitu koridorikaaslaste vastu. Oli toredaid poisse, kes alati agaralt ühisüritustest osa võtsid, aga kui nad leidsid endale sõbranna, katkes ühendus meiega. Need sõbrannad olid harilikult tüdrukud väljastpoolt, kes nähtavasti kartsid metsikuid üliõpilasi – või tahtsid konkurentsi vältida? Tihtipeale me neid ei näinudki, nad ei julgenud isegi kõõki tulla midagi tooma. Kui aga leiti sõbrannad kaasüliõpilaste hulgast või ülikooli lähedalt, siis nende kaudu saime meie teisedki värskeid puhanguid – kuna nad olid meiega nagu samal jalal, siis nemad meid ei kartnud.

Mis puutub minu enda kontaktidesse õrnama sooga, siis need olid juhuslikud. Mul polnud mingeid erilisi tulevikuväljavaateid, minu eriala polnud eriti huvitav. Mul endal polnud võimalust ega tahtmist mingite siinsete kindlimate kontaktide loomiseks. Hellitasin ikka mõtteid, et ehk leidub keegi eestlanna, kes oleks minust huvitatud. Põgusad kokkupuuted mõne eestlannaga Taanis mulle küll seda muljet ei jätanud. Neil oli sageli endagi tuleviku kindlustamisega tegemist, et mitte jääda eluks ajaks teenijaks või majaabiliseks. Minu õpingute lõpupoolel polnud minu teada eestlannadest abiellumishuvilisi enam kedagi. Kõigil oli kujunenud oma iseseisev elu ja olemine. Kord oli mul kirjavahetus ühe Rootsi eestlannaga, aga mõne aja järel sain kirja, et tal oli nüüd rootslastest sõber – jäi üle ainult kõike head soovida.

Siiski leidis taanlannade hulgas eneseohverdajaid hingi, kes minuga oleksid leppinud. Nii kohtusin kord ühe kohaliku eestlanna juures, kes oli taanlasega abielus, kena neiu, kes mind enda juurde külla kutsus. Tal oli omaette korter ja ka üsna hea teenistuskoh. Mind kutsutas ta maitsva lõunaga. Järgneva kohvitassi juures tõi ta oma hoiukassaraamatud välja, seal oli tal üle 50 000 krooni kirjas. Oli natuke kõhe tunne; ma ei olnud ju röövel! Näis veel, et ma olin talle rohkem hädaabinõu, kuna ta avameelselt pihitis, et viimased katsed abiellumiseks polnud kahjuks õnnestunud. Olin talle selle avameelsuse eest tänulik, samuti lahke vastu-

võtu eest, aga loobusin oma kandidatuurist. See jäi minu esimeseks ja viimaseks külaskäiguks tema juurde.

Kõik arstiteaduse üliõpilased polnud haiglaõdede tormijooksuga vallutatavad. See kehtib näiteks minu hea sõbra Erik Ude kohta, kes selle rünnakrühma eest taandus. Võib-olla polnud tema nii hoolas õppija, ei sihtinud ülemarstiks ja polnud seepärast just huvi keskpunktis ega pälvinud erilist tähelepanu. Meie näpasime vaba aega jalutamiseks ja kinos käimiseks, ka kõõgis vestlemiseks. Ta oli mõistlik ja tagasihoidlik, alati tasakaalukas poiss. Hiljem sai temast praktiseeriv arst Jüütimaal. Meie kontakt on säilinud, ikka sama lihtsa ja otsekohesena nagu tollal.

Oma kursusekaaslast Taget olen korduvalt maininud. Tema oli sirgjooneline ja energiline mees. Küllastasin teda paar korda tema kodus Silkeborgis. Tema isa oli Silkeborgi järvede laevaseltsi direktor, ta oli oma vanemate ainuke laps. Sõitsime meiegi mõnikord tasuta vana rataslaevaga Silkeborgist Himmelbjergini (Taevamäeni), mis on üks Taani kõrgemaid punkte – 147 m. Ronisime vaatetorni, kus võisin uhkustada, et Munamägi on sellest kaks korda kõrgem. Muidu meenutab Silkeborgi ümbruse maastik minu kodukihelkonna Rõuge ümbrust: järved, küngad ja metsasalud, kuid viimased koosnevad enamikus pöökpuudest. Ühel talvel tegime Silkeborgi ümbruskonnas minu esimese ja viimase suusaretke Taanis. Siis oli üsna palju lund ja sai nii mõneltki künkalt vapralt alla lastud. Rajal oli küll palju puid ees, aga tüürisin neist õnnelikult mööda. Suurem apardus juhtus tagasiteel. Libedal maanteel kukkusin nii õnnetult, et lõin öla vastu teeäärset lumest varjatud kivist kilomeetritulpa. See hoop andis end kaua aega tunda.

Siis oli mul hea tutvus Finn Harboega. Meid ühendas natuke tema peaaime – saksa keel, aga ta oli laiahaardeliste huvidega ja lahtise peaga poiss. Väga otsekohene ja huumorimeelne, alati väikeste tempudega nõus. Ta vanemad elasid ka Århusis, isa oli olnud laevakapten. Mind võeti tema perekonnas väga lahkesti vastu, õppisin seal tundma Finni energilist venda, kes töötas reklaamialal, ja õde, kellel olid kunstniku kalduvused – väikest viisi taidur kunstkäsitöö alal. Seal avanesid mulle hoopis laiemad perspektiivid kui minu ühiselamutoas. Finni vanemad olid lihtsad ja abivalmid inimesed: kord laenas ta isa mulle Rootsi reisiks keset külma talve oma talvemantli. Ka Finniga on mul hiljem kogu aeg olnud hea kontakt.

Oma püsivatest sõpradest mainin järgmise-na Svend Gram Jensenit, kes õppis õigusteadust. Svend oli tip-top poiss, vastandina enamikule meist alati laitmatult riides, kasutas lipsu ega pannud pahaks, kui me tema üle selle tõttu natuke nalja heitsime. Meil oli alati asjalikku juttu, kuna ta oli oma õigusteadusliku tagapõhja tõttu väga suurte filosoofiliste huvidega. Kõik laabus lihtsalt, kui meie jutt kaldus ajalooteemadele. Svend oli väga huvitatud oma kodupaiga kiriku ajaloost. Ta pärines Halsist Aalborgi lähedal, mis varem oli olnud üsna tähtis asula. Ta oli oma kodukiriku kohta kirjutanud väikese ajaloolise ülevaate kohaliku maakonna ajaloo-aastaraamatule, mille toimetajaks oli keegi ajaloo huviline sepp. Sellega tuli tal mitme üksikasja pärast äge vaidlus, milles ta otsis tuge minu käest. Meie kontaktid on säilinud kõigi möödunud aastate jooksul.

Svendil oli oma kursusekaaslannast sõbranna, kes meie kohtumisi ilustas. Väike sädelev ja särtsukas heleblond neiu, kes asjalikku Svendi natuke puistas. Neil oli kena vahekord, aga pärast lõpueksamit said nad ametisse teineteisest kaugele ja keegi teine jurist meelitas Svendi kihlatu omale. Mu sõber oli tükk aega norus, aga leidis lõpuks Kopenhaagenis endale rohu-teadlasest abikaasa. Svend on olnud minu juuriidiline nõuandja.

Viimasena mainin majandusteaduse üliõpilast Poul Ravnit. Temaga polnud mul nii pikaajalist kooselu ühiselamus, sest ta tuli sinna alles peale Taget, pärides tolle toa. Temagi küsis südameasjus nõu ja võttis seda ka kuulda. Tal on nüüd väga tragi ja tugev abikaasa, elukutselt raamatukoguhoidja, kes on meil aidanud isegi klaverit tõsta. Poulist tuleb edaspidi juttu; meie teed ristusid nii mõnelgi korral.

Meie koridorikaaslaste suhted olid head, erilisi tülisid ma ei mäletagi. Kohtlesime uustulnukaid hästi, aga nõudsim, et need ka end korralikult üleval peaksid. Meil oli kord tegemist ühe majandusteaduse üliõpilasega, kes kogu aeg rõhutas, et tema isa oli lihttööline. Meil ju klassivaheid polnud, enamiku kaaslaste päritolust polnud mul aimugi. Igauhte hinnati tema käitumise järgi. Nii tegime ka tolele poisile selgeks, et tema alaväärsuskompleks meid ei huvita. Meile oli täiesti ükskõik, kas tema isa oli sibivedaja või minister – meile oli kõige olulisem tema enda käitumine! Siis ta enam oma isaga ei uhkeldanud, oli üsna tore kaaslane.

Teistes koridorides juhtus olema elanikke, kes türanniseerisid eriti uustulnukaid. Järgmi-

sel korrusel elas üks arstiteaduse üliõpilane, kes oli otse sadist. Ta lasi näiteks uustulnukate voodipõhjade vedrud ja spiraalid lahti võtta, mille kokkupanemine oli aegavõttev, ja leiutas veel teisi tagakiusamise ning julma kohtlemise mooduseid. Ta oli oma tegude poolest kurikuulus. Pärast õpingute lõpetamist sai ta arstiks ühte vaimuhaiglasse. Olen murega mõtelnud tema patsientidele, kellel polnud neid kaitse- ja tõrjevõimalusi, mis meil siiski olid.

Meie keskseks ühisürituseks oli mihkklipäevapidu, mille puhul uustulnukad pidid meie kasti õlut välja tegema. Selle peo sissejuhatuseks oli õllejoomise võistlus teatejooksu printsiibil koridori poolte vahel. Igal osavõtjal tuli tühjendada pudel õlut – juues otse pudelist. Igaüks ei osanudki pudelist juua. Võitja pool sai siis õiguse alustada järgnevat keeglimängu ühes rannaäärses restoranis. Seal krooniti keeglikuningas ja pidu jätkus sööminguga ühiselamus. Sellest võisid ka sõbrannad osa võtta.

Meie ühiselamu peokombed olid ehk natuke lihtsad ja primitiivsed, aga neid järgiti aastast aastasse. Igaüks ei talunud õlut ja mõned andsid purjus peaga oma tunnete vaba voli. Nii oli üks tagasihoidlik poiss pärast paari õllepudeli tühjendamist agar rõdudel ronija – meie ülemiselt korruselt alla ja jälle tagasi, teiste aplodeerides ja ergutades. Kalkuseks ei läinud meil kunagi, saime kõik asjad sõbralikult ära ajada.

Meie koridori, mida kutsuti “Supersex” (ülemine korrus kuendas ühiselamus), ajalugu jäädvastuti protokollis “Omasus”, milles oli kiitust ja lautust koos sündmuste kroonikaga. Sellesse raamatusse võis igaüks oma äranägemise kohaselt igasugused mõtted ja arvamised kirja panna – niihästi tarkussõnu kui ka pahameeleavaldusi. Kasutasin ise tihti seda võimalust.

Minu vanusevahe teiste meie koridori elanikega suurenes, eriti viimastel aastatel. Ühiselamutoa kasutamise piiriks oli viis aastat. Kes selle aja jooksul oma eksamitega valmis ei saanud, pidi välja kolima. Minu algaabritest olid lõpuks järele jäänud ainult üksikud. Kogu aeg oli uusi ja nooremaid nende asemele tulnud.

Meil ei olnud üliõpilasseltsi ega korporatsioone, ka mitte maakondlikke koondisi nagu Roots. Oli ainult üldine üliõpilasselts, mis vahel korraldas mõne diskussiooniõhtu ja ka pidusid tantsuga. Nendest võtsin harva osa, sest need võisid olla üsna kulukad. Seesuguste pidude puhul tulid osavõtjad sageli gruppidega meie kööki. Siis kohtas ka võõraid väljastpoolt ja teisi üliõpilasi.

Peale üldseltsi olid veel poliitiliste parteide noorteorganisatsioonid. Ka oli õppeainete erikoondisi, näiteks meie ajalooüliõpilaste selts, mille esimees kaua aega oli mu sõber Tage. Selts korraldas ettekandeõhtuid, kus esinesid ajaloolased väljastpoolt meie ülikooli, mõnikord ka kirjanikud, kes olid välja andnud mõne ajaloolise romaani.

Kogu üliõpilaskonna ametlikuks esinduseks oli aastaks valitav üliõpilasnõukogu. Selle esimeheks oli mõned aastad minu kunagine naaber Povl Hyldgaard. Tema võttis kord osa ühest rahvusvahelisest üliõpilaskondade kongressist Prahas. Sealt tõi ta kaasa ühe Tšehhoslovakkia naisüliõpilase-pögeniku, kelle hooldamise meie nõukogu enda peale oli võtnud. Praktiliselt tähendas see, et just esimehel tuli külalise – Jirina Prokopova – eest hoolitseda. Ta sai toa meie ühiselamu keldrikorrusele. Povl palus minu abi ja ma püüdsin jõudumööda uut saatusekaaslast aidata. Ta rääkis saksa keelt (ema oli saksa päritolu) – oli väga impulsiivne ja temperamentne neiu.

Nõukogu esimehe amet katkestas Povli õpingud. Tal oli nii palju tegemist, et õppetöö jäi kõrvale. Kui ta sellest ametist lahti sai, jätkas ta Jirina eest hoolitsemist, astus tööle ühte firmasse ja hakkas raha teenima. Nii ei saanudki temast pastorit, vaid hoopis äritegelane. Siis nad abiellusid ja said ülikooli lähedale korteri. Ega Povlil kerge polnud, Jirina äkiline iseloom tegi tema elu sageli päris kibedaks. Mul tuli siingi mõnikord vahekohtunikku mängida. Neil sündis esimese lapsena poeg, aga just siis pidi Povl minema sõjaväkke sundaega teenima. Tema äraolekul püüdsin koos teiste Povli sõpradega tema abikaasat aidata. Pärast Povli tagasitulekut sündis neile veel teine poeg, kes vastandina esimesele oli väga rahutu laps ega lasknud vanematel öösiti magada. See mõjus jälle halvasti Jirina närvidele, korduvalt tuli mul teda rahustada; Povl oli õnneks väga tasukaalukas mees. Kui lapsed kasvasid ja Povl tulevik muutus kindlamaks, rahunes ka Jirina, nii et abieli kulges normaalsetes rööbastes. Nagu ma juba varem mainisin, oli Povl agar jalgpallimängija. Ta oli palju aastaid Taani jalgpalliorganisatsiooni esimees.

Nii oli mul mitmesuguseid kontakte. Meie õppejõududest olid mul algul parimad suhted Cobaga. Käisin vahetevahel tema kodus teed joomas, maailma asju ja minu probleeme arutamas. Olime harilikult omavahel. Tema abikaasa ainult serveeris teed. Nende lapsi nägin siis, kui tulin ja kui nad ärklikorruse trepil uudishi-

mulikult vahtisid, kes see isa külastaja on. Olid väikesed plikad, vist tükki kolm. Minu õpingute lõpuperioodil avaldusid Coba juures tema skisofreenilised kalduvused. Siis tulid tema loengutel pikemad vaheajad – teda raviti sanatooriumis. Ta tuli küll tagasi ja alustas uuesti oma õppetööd, aga ei suutnud vastu pidada ja haigestus jälle. Tal oli siiski ka helgemaid perioode, mil saime endistviisi korralikku juttu ajada, aga mõnikord kaldus ta äkki hoopis muude asjade peale – siis teadsin, et temaga polnud kõik korras. Juba varem oli ta natuke hajameelne, heitsime selle üle mõnikord nalja.

Nägin kord ise, kuidas Coba pärast loenguid oma jalgratta juures asjatult püksisääre klambreid otsis. Lõpuks avastas ta, et tal olid seekord jalas hoopis põlvpüksid, polnud üldse klambreid tarvis. See jutt levis üle kogu ülikooli ja sai veel mõned nüansid juurde. Nimelt räägiti, et ta olevat algul vaadanud ühte oma põlvpükste säärt ja konstateerinud siis oma suureks imetuseks, et ka teises jalas oli põlvpükste säär.

Troels Fink oli ka lahke, ent natuke jaheda võitu mees. Tema kutsus meie kursuse üliõpilasi paar korda enda juurde külla. Ta abikaasa oli mõne aasta eest surnud, laste ja maja eest hoolitses majapidajanna. Tema juures kostitati meid küllaltki hästi. Lauas istusid algul ka lapsed, kõik poisid. Hiljem saadeti nad voodisse ja Fink katsus meid siis natuke lõbustada. Tal oli palju jutustada, sest ta oli ka valitsuse nõuandja taani vähemusrahvuse asjus Lõuna-Schleswigis. Kui asjalikest küsimustest ära väsisime, algasid seltskondlikud mängud. Eriti armastas Fink ühte mängu, milles keegi saadeti ukse taha. Toas olev seltskond leidis väljasolijale teema, millest tal tuli pidada kaheminutilise kõne. Nii teemad kui ka kõned olid sage li väga huumoririkkad.

Kontaktid eestlastega

Pärast perekond Kujehli lahkumist Austraaliasse kahanesis minu võimalused rääkida eesti keelt. Nagu juba mainitud, oli Århusis veel kaks eesti naist, aga nende juures käies tuli abikaasade tõttu enamasti taani keelt rääkida. Vasutuvõtt oli aga alati lahke ja kostitamine hea. Väheste suulise keelepruugi tõttu oli mul emakeele säilitamisel pearõhk kirjalikel kontaktidel. Need olid mul laialdased ja jäid aastateks lisaks lugemisele põhiliseks keele alalhoiu ja arendamise vahendiks.

Need kontaktid olid mitmet laadi. Esiteks kooliühendadega – Valdo Hommikuga Kanadas ja Heino Arrasega USA-s, kellega arutasin isiklikke ja maailmaasju. Siis olid teaduskontaktid: tollal eriti tihedad Otto A. Webermanniga Göttingenis, keda ma esimene kord kohtasin seal 1952. aastal ja kes jäi mu kindlaks toeks selles ülikoolilinnas. Ta katsus mind juba siis viia ühendusse baltisaksa ajaloolastega, aga ma olin tagasihoidlik. Olin alles üliõpilane, mu teadmiste tagapõhi polnud veel kindlaks kujunenud.

1955. aasta augustis, kui olin Freiburgis saksa keele suvekursustel, võtsin osa Balti üliõpilaspäevadest, mida peeti samas Annabergi lossis Bad Godesbergi lähedal, kus olin käinud paar aastat varem. Seal kohtasin eesti üliõpilasi Saksamaalt. Kohal olid ka Vello Salo ja Otto A. Webermann. Eesti üliõpilaste esimeheks valiti Erik Mathiesen Münchenist, minu tulevane akadeemiline isa. Vist tookord rääkisingi minister Selteriga Dannebroggi lipu asjus? Mind ennast valiti seal koguni aukohtu liikmeks. Need päevad jäid minu viimaseks osalemiseks Saksamaa üliõpilaskonnas.

Stockholmis käies olin tutvunud Evald Blumfeldti ja Arnold Soomiga, kes kõigiti püüdsid mind aidata. Neil oli ju vaja järelkasvu. Nende käest sain alati head nõu, mõnikord ka ära kirju dokumentidest, mis olid seoses minu uurimistööga. Peale minu tegeles ajalooga veel Aleksander Loit Uppsalas, kellega kohtusin Stockholmis viibides. Samuti õppisin seal tundma eestirootslast Alvin Isbergi, kes kirjutas doktoritööd Karl XI kohta Liivimaal.

Professor Edgar Kant jäi minu energiliseks nõuandjaks, aga ka nõuküsijaks. Teda huvitas geograafia rahvusvaheline terminoloogia. Lundis käies kohtasin Hans Kaurit, ka tema oli energiline teadlane, kes samuti – nagu professor Kant – oli väga huvitatud informatsiooni levitamisest Eesti kohta.

Kantide kodus peatusin tihti oma Stockholmireisidel. Vahetevahel ööbisin nende juures. Ajasime hilisööni juttu, ja kui ma magama läksin, alles siis algas professor Kant oma tööga pihta. Nii töötas ta ikka öösi, kui kõik teised magasid ja majas valitses vaikus.

Mul oli temaga sõbralik kirjavahetus. Kant käis paar korda ka Taanis mind külastamas. Minu Roomas viibimise ajal pani ta mulle südamele, et hoiaksin silmad lahti Eesti ala kohta käiva vanema kaardimaterjali suhtes. Leidsin ainult paar kaardiskitsi Possevino paberite hulgast.

Kanti kirjad sisaldasid sageli tabavaid poliitilisi kommentaare. Nõnda kommenteeris ta 1954. a. algul Genfi läbirääkimisi Berliini küsimuses. Ta imestas, et kuigi Nõukogude Liidu atituudid olid igale vähegi mõistlikule vaatlejale selged, tegid need iseendale siiski mõnesuguseid fiktsioone ja tahtsid jätkata läbirääkimisi. Ta lisas: “See on kummaline aeg, milles me elame, fiktsioonide aeg. Need on muutunud mitmeti tähendusrikkamaks ja tõelisemaks kui tõelisus ise.” Tema arvates polnud see nii ohtlik, et paguluspaatos oli kulumas. Lootus ja selle kõrgem kraad – usk – elas edasi. Peaasi oli aga, et tahe säiliks, aktiivne tahe. See oli midagi, millele sai ehitada. Rindel oli paatost kõige vähem. Seal tehti midagi, mille hoorattaks oli tahe, iseenda oma või pealesunnitud tahe. Tagala ja rõdult vaatajate hulgas õitseb aga paatos hoopis vikerdavama taimena. Ta lõpetas: “Saadame vana aasta kuhugi igavikku ja lähme uude aastasse uute lootuste ning võib-olla ka uute pettumustega. Neid viimaseid oleme nii palju läbi elanud, et need meid enam kohutada ei suuda. Lähme uude aastasse kindlalt ja soovime endile jõudu ning tervist ülesannete ja kohustuste läbiviimiseks, milliseid peame vajalikuks ja õigeks.”

Sellised olid ta mõtted: asjalikud ja lootusrikkad. Läks veel üle 30 aasta, enne kui valgus idataevas koitma hakkas, aga olen ikka püüdnud säilitada sama mõttekäiku: meil peab olema tahet ja me peame lootma – teisiti ei saa!

Stockholmi eestlased püüdsid mind oma tegevusse kaasa tõmmata. Mind pandi 1954. aastal minult nõusolekuta küsimata koguteose “Eesti riik ja rahvas Teises maailmasõjas” toimetuse sekretäriks. Minult oli ainult kaastööd küsitud, mida võimaluse kohaselt lubasin anda. Äkki lugesin lehest enda sekretäriks nimetamisest ja protesteerisin kohe. Ma ei saanud ju oma õpinguid pooleli jätta ja Stockholmi kolida. Kui samal aastal ilmus esimene köide, oli toimetuse sekretäriks Vello Pekomäe. Hiljem võttis Madis Üürike selle ameti enda peale. Nad olid hoopis kogenenumad ja parema kvalifikatsiooniga isikud kui mina.

Esimene töökoht

Mul ei olnud kavas läbi teha gümnaasiumiõpetaja kutseks vajalikku pooleaastast pedagoogilist prooviaega mõnes gümnaasiumis. Mind huvitas rohkem uurimistöö, milleks olid paremad võimalused kas arhiivides või raamatukogudes. Vabu kohti polnud teada kuskil, pidin lootma heale juhusele.

Minu kursusekaaslastest olid mitmed saanud õpingute kõrval natuke abitööd kohalikus Taani Majandusarhiivis. Selle asutamisega alustati eraviisiliselt sõja ajal, 1942. aastal. Arhiivi eesotsas oli algusest peale noor energiline ajaloolane Vagn Dybdahl, kes lõpetas ülikooli 1945. aastal. Arhivaarina kuulus ta Riigiarhiivi alluvusse. Ruumid oli see arhiiv saanud ülikooli juurde. Asjaajamisruumid olid keemia ja füüsika instituudi hoone keldrikorrusel, magasinid sama ja naaberhoonete katusekorrustel.

Mulle soovitati Dybdahli poole pöörduda, sest arhiivil ei olnud tollal akadeemilisi abitööjõude. Tema paremaks käeks oli Finn H. Lauridsen, keda ma tundsin ülikoolist. Ta oli alles 1952. aastal lõpetanud ja kohe sinna arhiivi kindla koha saanud. Dybdahl oli ülikoolis majandusajaloo lektor. Võtsin siis südame rindu ja läksin tema jutule. Ta võttis mind lahkesti vastu ja selgus, et tõepoolest polnud tal sel momendil abitööjõudu. Dybdahlil tekkis nüüd võimalus mind rakendada akadeemilise abitööjõuna juhendamaks arhiivide sorteerijaid ja märkijaid. Need olid töötatöölised, keda ta nende töösüste alusel välja valis. Neile võimaldati teatud vaheaegade järgi niisuguseid töötusi – hädaabitööd, et nad töötamisest hoopis ära ei võõrduks. Nende palk maksti sel puhul vastavast riiklikust fondist. Ka mina olin ju töötatöölise, sain nüüd taani terminoloogia kohaselt nimetuseks: “tilsynsf, rende cand. mag.” (järelvaataja kandidaat). Pidin aga seda arvestama, et sellel tööol oli ajalise kehtivuse piir, ülimalt kaks aastat.

Mul oli hea palk, 1700 krooni kuus, mis tegi mu korraga rikkaks. Tollal maksti tulumaksu alles järgmisel aastal, nii et esimesel tööaastal olin täiesti maksuvaba. Selletõttu jäi esialgu suurem osa rahast alles. See võimaldas mul üsna kiiresti maksta tagasi oma Mosterilt saadud laenu, mille lõppsummaks kujunes 6000 krooni. Leppisime kokku, et maksan tagasi 300 krooni kuus. Nii oli mu laen paari aasta jooksul tasutud ja ta sai seda jälle hariduse investeerida. Ta rõhutas alati, et haridust ei saa keegi võtta, et see on kõige parem investeering. See kehtib

demokraatlikus ühiskonnas. Haridus tuli ju paljudele kahjuks pärast Eesti okupeerimist 1940. aastal – et seda ei saanud ära võtta, siis võeti tihtipeale elu.

Loomulikult oli see rahaline toetus ainult väike osa tema abist. Olulisem oli ju asjaolu, et olin tema ja ta perekonna kaudu saanud endale kindla toe ja tagapõhja võõrsil. Oma südamlikkude ja lahkete abi toidupakkide näol ja ka muidu polnud ta üldse laenuna arvestanud. Ka nüüd oli mul ikka koht, kuhu sain pühade ja puhkuse ajal minna, kus mind alati hästi vastu võeti.

Lisaks vedas mul ka korteriga. Sain pärast lõpuksameid ühe kandidaadi toa sama ühiskonnas allkorrusel. Selleks aitas kaasa Coba lahke soovitus. Seal olid mul samad elamistingimused nagu endises toas ja lisaks odav üür. See oli vahepeal tõusnud 50 kroonile kuus. Sain säilitada kontakti nende sõpradega, kellel veel eksam polnud tehtud, aga nende arv kuivas üsna ruttu kokku. Nii oli Täge pärast eksameid abiellunud ja saanud koha Kopenhaagenis riikliku õhtugümnaasiumi juures.

Mu esimeseks tööks arhiivide sorteerijate kontrollimise kõrval oli kohaliku advokaatkonna ajaloo koostamine. Sellest kujunes 60. sünnipäeva pühendusraamat ühele Århusi advokaadile, kes oli olnud väga agar ülikooli asutamise ja tegevuse toetaja. See oli minu esimene teaduslik publikatsioon, mispuhul jagasin autoriaid arhiivi kahe arhivaariga, kes mu tööd toetasid ja juhendasid.

Meil oli arhiivis kena ja hubane olemine. Einetasime kolmekesi koos. Dybdahl teadis alati igasuguseid tösi- ja kuulujutte ülikooli õppejõudude kohta. Samuti rääkis ta Riigiarhiivist, kus ta mõnda aega oli töötanud. Ta paistis olevat olnud riigiarhivaar Axel Linvaldi soosik, too läks just 1956. aasta algul vanusepensionile. Samal ajal minu ametisse astumisega 1. veebruaril sai Riigiarhiiv uue juhi, nimelt endise Kopenhaageni linnaarhivaari Svend Aakjõri, tuntud taani rahvakirjaniku Jeppe Aakjõri poja. Dybdahl teadis ühte ja teist telgitagustest oludest. Uus riigiarhivaar oli tegelikult kompromisskandidaat. Ta ei soovinud seda kohta saada, oli ka juba 62 aastat vana, aga sotsiaaldemokraatlik haridusminister Julius Bomholt eelistas teda, kuna paar favoriiti riigiarhivaari kohale olid omavahel tülis, samuti polnud neil ministri soosingut. Teatud osa mängis ka see asjaolu, et uus riigiarhivaar oli ministri parteikaaslane.

Dybdahl rääkis Riigiarhiivi tavadest ja probleemidest. Ta kirjeldas üksikute arhivaaride tugevaid ja nõrku külgi, samuti nende omavahelisi vastuolusid. Ta ei arvestanud sellega, et mul võis olla erilisi lootusi Kopenhaageni pääsemiseks. Tema jutu kohaselt olid vakantsed kohad Riigiarhiivis varutud kohalike ajaloo-professorite soosikutele. Pidin loomulikult alati oma soovivaalduse esitama, oma huvi näitama. Ehk vabanes mõni koht maa-arhiivide juures? Sinna oli kergem pääseda, kuna Kopenhaageni kandidaadid ei tahtnud harilikult provintsi minna.

Sain endale natuke lisatööd. Taani Teaduste Akadeemia juures töötas arhiivikomisjon, mille ülesandeks oli eraarhiivide registreerimine. Selle komisjoni tööjõud olid juba registreerinud terve rea arhiive maamõisates, mis aastasadade jooksul olid tihtipeale kuulunud samale perekonnale ja kuhu oli kogunenud väärtuslikku arhiivimaterjali. See komisjon kogus ka poliitikategelaste arhiive ja korrastas neid. Komisjoni sekretariaat asus Majandusarhiivi juures; sel kombel avanes võimalus ka majandusarhiive samasse kampaaniasse kaasa tõmmata. Meie katuse alla olid kogutud mitmed korrastamata eraarhiivid. Mulle pakuti siin võimalust tunnitasu alusel neid korrastada. Kasutasingi seda juhist. Minu esimeseks tööks oli Chr. Reventlowi (1862–1954) arhiivi korrastamine. Ta kirjutas palju kultuuriteemadel. Ühes publikatsioonis 1927. aastal iseloomustas ta bolševismi kui päästjausk, bolševikud moodustasid usulise ordu, Karl Marx oli nende prohvet, “Kapital” nende piibel ja “Kommunistliku pargi manifest” nende katekismus. Venemaal ei vastanud nende süsteem siiski teoreetilisele marksismile, vaid oli totalitaarne režiim, palju hullem kui endine. Bolševikud olid valitsev eliit, kes tahtis kontrollida kõike, isegi kodanike mõtteid. See esimene minu poolt korrastatud arhiiv anti Riigiarhiivile üle alles lühikest aega enne minu pensionileminekut. Oli huvitav näha, kui ettevaatlikult-kartlikult ma seda arhiivi olin käsitletud.

(järgneb)